

ENCYKLOPEDIA STOSUNKÓW MIĘDZYNARODOWYCH

redakcja naukowa
Edward Haliżak

Wydawnictwo Naukowe
SCHOLAR

**ENCYKLOPEDIA
STOSUNKÓW
MIĘDZYNARODOWYCH**

ENCYKLOPEDIA STOSUNKÓW MIĘDZYNARODOWYCH

redakcja naukowa
Edward Halizak

Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR
Warszawa 2024

Sekretarz *Encyklopedii stosunków międzynarodowych*
dr Maciej Herbut

Recenzja
prof. dr hab. Marek Pietraś

Redakcja i korekta: Magdalena Mendys

Projekt okładki: Katarzyna Juras

Copyright © 2024 by Wydawnictwo Naukowe Scholar Spółka z o.o.,
Warszawa

Publikacja dofinansowana przez Profesora Edwarda Haliżaka
oraz Polskie Towarzystwo Studiów Międzynarodowych.

ISBN 978-83-66849-35-8

Wydawnictwo Naukowe Scholar Spółka z o.o.
ul. Oboźna 1, 00-340 Warszawa
tel. 22 692 41 18; 22 826 59 21; 22 828 93 91
dział handlowy: jak wyżej, w. 108
e-mail: info@scholar.com.pl
www.scholar.com.pl

Wydanie pierwsze
Skład i łamanie: WN Scholar (*Jerzy Łazarski*)
Wydrukowano w Polsce

Spis treści

Wprowadzenie	9
--------------------	---

I. Metodologia i teoria dyscypliny „stosunki międzynarodowe”

Stosunki międzynarodowe – dyscyplina nauk społecznych	15
<i>Edward Haliżak</i>	

Pozytywizm i realizm naukowy w badaniach stosunków międzynarodowych	28
<i>Maciej Herbut</i>	

Interpretatywizm jako podejście badawcze stosunków międzynarodowych	41
<i>Iwona Krzyżanowska-Skowronek</i>	

Teoretyczny pluralizm dyscypliny „stosunki międzynarodowe”	54
<i>Magdalena Kozub-Karkut</i>	

II. Obszar badawczy dyscypliny „stosunki międzynarodowe”

Międzynarodowość – przedmiot dyscypliny	69
<i>Edward Haliżak</i>	

Uczestnicy stosunków międzynarodowych – perspektywa państwocentryczna i transnarodowa	83
<i>Katarzyna Marzęda-Młynarska</i>	

System międzynarodowy jako przedmiot badań w stosunkach międzynarodowych	95
<i>Iwona Krzyżanowska-Skowronek</i>	

Społeczność międzynarodowa	108
<i>Karol Szulc</i>	

Cyberprzestrzeń w stosunkach międzynarodowych	119
<i>Agnieszka Bógdał-Brzezińska</i>	

Anarchia międzynarodowa	132
<i>Andrzej Polus</i>	

Systematyka obszaru badań stosunków międzynarodowych – poziomy badania	144
<i>Hanna Dumała</i>	

III. Dziedziny badań i dydaktyki stosunków międzynarodowych

Historiografia dyscypliny „stosunki międzynarodowe”	159
<i>Edward Haliżak</i>	

Studia nad polityką zagraniczną państwa	175
<i>Tomasz Pugacewicz</i>	

Międzynarodowa ekonomia polityczna	187
<i>Paulina Matera</i>	

Międzynarodowe studia bezpieczeństwa	198
<i>Edward Haliżak</i>	

Badanie instytucji międzynarodowych	213
<i>Edward Haliżak</i>	

Studia regionalne	229
<i>Edward Haliżak, Jakub Zajączkowski</i>	

Socjologia i antropologia stosunków międzynarodowych	245
<i>Alicja Curanović, Hanna Schreiber</i>	

IV. Poziom badania jednostki ludzkiej w stosunkach międzynarodowych

Podmiotowe ujęcie jednostki w stosunkach międzynarodowych	269
<i>Anna Umińska-Woroniecka</i>	

Znaczenie przywództwa w stosunkach międzynarodowych	281
<i>Małgorzata Zachara-Szymańska</i>	

Bezpieczeństwo ludzkie/jednostki ludzkiej (<i>human security</i>).	292
<i>Justyna Nakonieczna-Bartosiewicz</i>	

Prawa człowieka w stosunkach międzynarodowych	304
<i>Larysa Leszczenko</i>	

Koncepcja odpowiedzialności za ochronę i jej znaczenie w stosunkach międzynarodowych	316
<i>Dorota Heidrich</i>	

V. Poziom badania państwa w stosunkach międzynarodowych

Tożsamość międzynarodowa państwa	331
<i>Anna Grzywacz</i>	
Rola, pozycja i status międzynarodowy państwa w stosunkach międzynarodowych	340
<i>Grzegorz Gil</i>	
Decydowanie w polityce zagranicznej. Ujęcie podmiotowe	353
<i>Adriana Dudek</i>	
Dyplomacja	366
<i>Beata Surmacz</i>	
Dyplomacja ekonomiczna	380
<i>Aleksandra Jarczevska</i>	

VI. Regionalny poziom badania stosunków międzynarodowych

Regionalizm ekonomiczny	395
<i>Bartosz Michalski</i>	
Regionalizm w sferze bezpieczeństwa	408
<i>Łukasz Fijałkowski</i>	
Studia europejskie	420
<i>Edward Halizak</i>	
Stosunki międzynarodowe w Unii Europejskiej	434
<i>Joanna Dyduch</i>	
Studia azjatyckie	446
<i>Edward Halizak</i>	
Studia afrykanistyczne	462
<i>Joanna Mormul</i>	

Studia bliskowschodnie	475
<i>Wojciech Grabowski</i>	

Studia latynoamerykańskie	487
<i>Anita Oberda-Monkiewicz</i>	

VII. Globalny poziom badania stosunków międzynarodowych

Kultura w stosunkach międzynarodowych	501
<i>Agata W. Ziętek</i>	

Religia w stosunkach międzynarodowych	513
<i>Anna M. Solarz</i>	

Międzyrządowe organizacje międzynarodowe	526
<i>Brygida Kuźniak</i>	

System Narodów Zjednoczonych	538
<i>Jerzy Ciechański</i>	

Międzynarodowy system handlowy	558
<i>Anna Wróbel</i>	

Finanse międzynarodowe	570
<i>Karina Jędrzejowska</i>	

Problem hegemonii w stosunkach międzynarodowych	584
<i>Marcin Adamczyk, Maciej Herbut</i>	

Global governance	598
<i>Małgorzata Zachara-Szymańska</i>	

Ład międzynarodowy	610
<i>Edward Haliżak</i>	

Aneks

Uniwersyteckie nauczanie stosunków międzynarodowych	639
<i>Antoni Deryng</i>	

Indeks nazwisk	647
----------------------	-----

Noty o autorach	669
-----------------------	-----

Wprowadzenie

Encyklopedia stosunków międzynarodowych jest dziełem naukowym zrealizowanym przez badaczy stosunków międzynarodowych w naszym kraju i ma na celu identyfikację kryteriów konstytuujących nową dyscyplinę nauk społecznych – stosunki międzynarodowe (SM). Jej założenia i treść opierają się na następujących dyscyplinarnościach SM.

Kluczowym kryterium dyscyplinarności SM jest bogata tradycja uprawiania tej gałęzi nauki w postaci długiej historii myśli międzynarodowej najpierw dotyczącej relacji między państwami terytorialnymi i imperiami, poczynając od czasów starożytnych, tj. cywilizacji helleńskiej (Tukidydes), chińskiej (Sun Tzu), hinduskiej (Kautilla), a następnie między państwami narodowymi ery nowożytnej (Hugo Grocjusz, Vattel, Hobbes, Kant, Rawls, Norman Angell, Edward H. Carr, Hans Morgenthau). Fundamentem dyscypliny są dwa legitymizujące ją mity założycielskie. Pierwszy z nich stanowią dwa traktaty z Westfalii, zawarte w 1648 r. między ówczesnymi monarchiami europejskimi – w następnych latach dały one impuls do rozwoju nowych norm regulujących relacje między państwami oraz, co najważniejsze, zapoczątkowały proces rozdziału sfery wewnętrznej państwa i jego zewnętrznej aktywności poprzez podział na suwerenność wewnętrzną i zewnętrzną. Warto odnotować, że w 1650 r. brytyjski prawnik Richard Zouche wprowadził do obiegu naukowego w języku łacińskim termin „prawo międzynarodowe” (łac. *ius inter gentes*). Drugi mit założycielski dyscypliny SM wiąże się z decyzją podjętą przez doradców rządów USA i Wielkiej Brytanii w maju 1919 r. o potrzebie ustanowienia zinstytucjonalizowanych badań stosunków międzynarodowych z myślą o wypracowaniu metod zapewnienia międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa. Na podstawie tego mandatu utworzono pozarządową organizację – Konferencję Wyższych Studiów Międzynarodowych (International Studies Conference), w ramach której aż do II wojny światowej prowadzono badania nad statusem owej dyscypliny. W pracach tych aktywny udział brali uczeni z Polski, tacy jak Ludwik Ehrlich i Antoni Deryng, który w 1936 r. opublikował innowacyjny artykuł o nowej dyscyplinie (zob. aneks). Te historyczne fakty zaświadczać o endogenicznym rozwoju dyscypliny, co trafnie ujął prof. Remigiusz Bierzanek w wydanej w 1971 r. monografii pt. *Współczesne stosunki międzynarodowe*, pisząc: „Dyscyplina naukowa stosunki międzynarodowe powstała nie z podziału istniejącej dotychczas szerszej

dyscypliny, ale w sposób syntetyczny”¹. O dojrzałości tej jednej z najstarszych dyscyplin nauk społecznych świadczy rozwinięta historiografia.

Drugą przesłanką dyscyplinarnej tożsamości SM jest jednoznacznie określony przedmiot badania w postaci „międzynarodowości”. To centralna kategoria analityczna dyscypliny, która będąc uogólnieniem najważniejszej cechy uniwersalnego świata społecznego w wymiarze globalnym, jest jednocześnie najważniejszym kryterium delimitacji obszaru badawczego SM wobec innych dyscyplin nauk społecznych. Takie ujęcie przeciwstawia się błędnemu pogładowi, zgodnie z którym polityka definiuje przedmiot SM. Badacz brytyjski Lucien Ashworth podkreśla, że istnieje zasadnicza różnica między polityką a stosunkami międzynarodowymi, ponieważ ta pierwsza ma zastosowanie w systemie politycznym państwa, gdzie sprawowanie władzy odbywa się m.in. przy użyciu przymusu, co w stosunkach międzynarodowych przynajmniej formalnie jest zabronione². Interakcje międzynarodowe w postaci działań i oddziaływań różnych podmiotów sprawczych są realizowane bez udziału jakiejkolwiek władzy zwierzchniej za pomocą takich specyficznych instytucji, jak: dyplomacja i negocjacje, prawo międzynarodowe, równowaga siły, organizacje międzynarodowe, reżimy międzynarodowe. Z tego powodu badanie stosunków międzynarodowych w ramach dyscypliny „nauka o polityce” jest siłą rzeczy obciążone „wadą genetyczną” w postaci całkowicie fałszywego założenia pierwotnego o tym, co konstytuuje przedmiot badania SM. Ten sprzeczny dotychczas z prawem naturalnym stan określono metaforycznie „pozostawianiem stosunków międzynarodowych w więzieniu nauk politycznych”³. Decyzja Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z 2022 r. o ustanowieniu SM jako dyscypliny nauk społecznych przywraca naturalny porządek rzeczy i jednocześnie jest wyrazem uznania endogenicznego rozwoju dyscypliny SM charakteryzującego się przejściem od wielodyscyplinarności poprzez interdyscyplinarność do transdyscyplinarności (status samodzielnej dyscypliny).

Trzecią przesłanką dyscyplinarnej odrębności SM jest rozwinięty sposób tworzenia wiedzy w tej dyscyplinie. Zaświadcza o tym zaawansowany wewnątrz-dyscyplinarny dyskurs o założeniach odnośnie do jej ontologii, epistemologii i metodologii. Jest on realizowany na forach krajowych i międzynarodowych towarzystw naukowych oraz na łamach licznych czasopism naukowych, których misja polega na publikowaniu efektów badań stosunków międzynarodowych. Naukowy dyskurs w ramach dyscypliny charakteryzuje się teoretycznym pluralizmem. To w heurystycznym sensie zaleta, ponieważ dyscyplina SM jest

¹ R. Bierzanek, *Współczesne stosunki międzynarodowe*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1971, s. 22.

² L. Ashworth, *A History of International Thought*, Routledge, Abingdon 2013, s. 10.

³ J. Rosenberg, *International Relations in the prison of political science*, „International Relations” 2016, nr 30 (2), s. 127–153; por. K. Waltz, *Struktura teorii stosunków międzynarodowych*, przeł. R. Włoch, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2010, s. 70, 72.

w stanie oferować dla innych dyscyplin nauk społecznych empirycznie weryfikowalne i falsyfikowalne modele i teorie objaśniające rozwój i funkcjonowanie stosunków międzynarodowych. Ewolucję i stan naukowego dyskursu w dyscyplinie SM w ostatnim stuleciu ukazuje fundamentalna monografia Amitava Acharyi i Barry'ego Buzana, *The Making of Global International Relations. Origins and Evolution of IR at its Centenary*⁴.

Struktura *Encyklopedii* została podporządkowana nadrzędnemu celowi, jakim jest identyfikacja kryteriów konstytuujących dyscyplinę SM. Pierwsza część odnosi się do metodologicznych i teoretycznych kryteriów SM jako dyscypliny nauk społecznych. W częściach drugiej i trzeciej zrekonstruowano obszar badawczy dyscypliny. W kolejnych częściach (od czwartej do siódmej) prowadzone są rozważania, jak badać ten złożony przedmiot badania obejmujący cały globalny świat społeczny. W celu rozwiązania tego problemu odwołano się do zaproponowanej przez Kennetha Waltza i J. Davida Singera metody polegającej na wydzieleniu poziomów analizy i zaproponowano w *Encyklopedii* cztery poziomy badań stosunków międzynarodowych: 1) jednostki ludzkiej, 2) państwa, 3) regionu, 4) systemu międzynarodowego. To z jednej strony połączenie perspektywy podmiotów sprawczych, a z drugiej – uwzględnienie roli międzynarodowych struktur regionalnych i globalnych. Takie ujęcie spełnia warunki kompleksowego podejścia w badaniu złożonego obszaru badawczego dyscypliny SM, określanego mianem „podmiot–struktura”.

Encyklopedia obejmuje 45 autorskich rozdziałów zrealizowanych przez badaczy wywodzących się z sześciu uniwersytetów, z których każdy ma własną tradycję badań stosunków międzynarodowych. Stanowi zbiór indywidualnych opracowań naukowych, w których udziela się odpowiedzi na pytania, co badać i jak badać dany aspekt dyscypliny SM. Każde z nich zawiera nie tylko ocenę stanu badań, lecz także propozycje nowych postulatów badawczych. Jako redaktor w imieniu własnym i Autorów wyrażam nadzieję, że dzięki temu *Encyklopedia stosunków międzynarodowych* stanie się ważnym punktem odniesienia w dyskursie naukowym o dyscyplinarnym statusie SM w naszym kraju na równi z dwiema innymi publikacjami polskich badaczy – Andrzeja Gałanka *Filozofią nauki o stosunkach międzynarodowych*⁵ oraz Jacka Czaputowicza *Teoriami stosunków międzynarodowych*⁶.

Ważną inspiracją do napisania *Encyklopedii* były odbywające się od 2011 r. coroczne konwencje Polskiego Towarzystwa Studiów Międzynarodowych, w trakcie których ujawniła się potrzeba integralnego ujęcia języka dyscypliny,

⁴ A. Acharya, B. Buzan, *The Making of Global International Relations. Origins and Evolution of IR at its Centenary*, Cambridge University Press, Cambridge 2019.

⁵ A. Gałanek, *Filozofia nauki o stosunkach międzynarodowych: ontologia, epistemologia, metodologia*, Universitas, Kraków 2021.

⁶ J. Czaputowicz, *Teorie stosunków międzynarodowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2022.

określenia, jak pojmować przedmiot badania, i stworzenia systematyki podejść badawczych. Jako redaktor *Encyklopedii* dziękuję Wydawnictwu Naukowemu Scholar za wyrażenie zgody na podjęcie tej inicjatywy wydawniczej. Wyrazy podziękowania kieruję również na ręce dr. Macieja Herbuta za profesjonalne pełnienie funkcji sekretarza *Encyklopedii*.

Edward Haliżak